

चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज

२०६९ साल चैत्र २६ गते

Protected Areas of Nepal

राष्ट्रिय निकुञ्ज - १०, वन्यजन्तु आरक्षण - ३, संरक्षण क्षेत्र - ६, शिकार आरक्षण - १, मध्यवर्ती क्षेत्र - १२

चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको इतिहास

प्रजाति स्तर	पारिस्थिकीय प्रणाली स्तर	भू-परिधि स्तर	सिमापार भू-परिधि स्तर
१९७०	१९८०	१९९०	२०००
संरक्षण मुखी	एकिकृत विकास र संरक्षण	सहभागीमूलक	

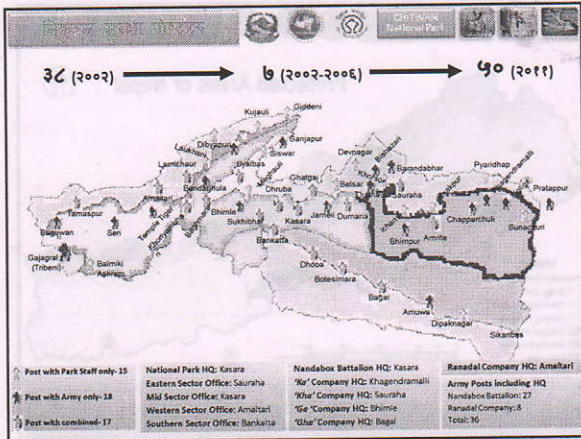
चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको इतिहास

- ✓ १८४६ - चितवनलाई शिकार क्षेत्रको रूपमा घोषणा गरी राणा तथा बिदेशी पाहुनाको शिकार गर्ने थलो ।
- ✓ १९११ - राजा जर्ज पाँचौं द्वारा ठूलो मात्रामा शिकार (बाघ - ३९, गैंडा - ३८, चितुवा - २७, भालु - १५)
- ✓ १९५९ - महेन्द्र मृगकुञ्ज १७५ बर्ग कि.मी.
- ✓ १९६३ - राप्ती नदिको दक्षिण भागलाई गैंडा संरक्षित क्षेत्र घोषणा
- ✓ १९७३ - राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९
- ✓ १९७३ - पहिलो राष्ट्रिय निकुञ्जको रूपमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज घोषणा ।
- ✓ १९८४ - बिश्व सम्पदा सूचीमा समावेश
- ✓ १९९६ - मध्यवर्ती क्षेत्रको घोषणा
- ✓ २००३ - बिस हजारी तथा आसपासका क्षेत्रलाई रामसार क्षेत्र घोषणा

चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज

✓ नेपालको मध्य दक्षिणी तराई (८४°२०'पू, २७°३०'उ)
 ✓ रा.नि.क्षेत्र : ९३२ बर्ग कि.मी, मध्यवर्ती क्षेत्र : ७७० बर्ग कि.मी

चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज

- ✓ ४० भन्दा बढि तालहरु
- ✓ ३ वटा मुख्य नदिहरु (रिउ, राप्ती र नारायणी)
- ✓ विभिन्न प्रकारका जंगल र घाँसे मैदान

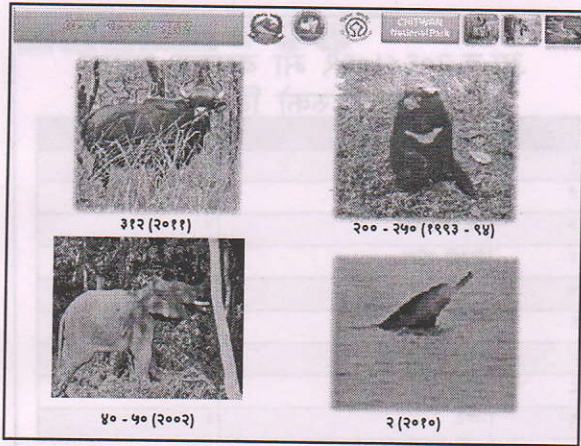
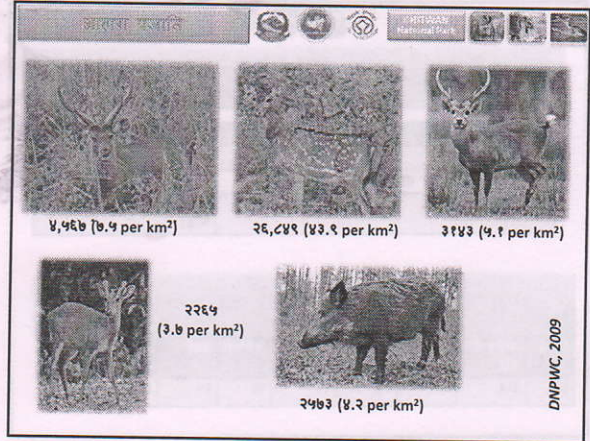
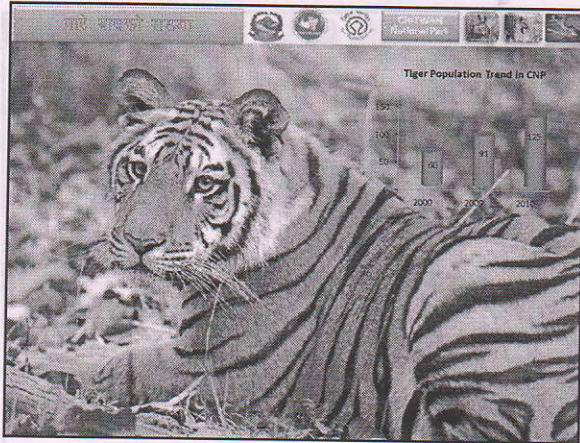
प्रजाती	नेपाल	चितवन	%
स्थानधारी	२०८	६८	३७
पंक्षी	८६९	५२६	६१
उभयचर र सरिसृप	१४३	४९	३४
माछा	१८५	१२०	६५

- ✓ चि.रा.नि. संरक्षणको प्रतीक र इतिहासको रुपमा चिनिएको ।
- ✓ तराई भू- परिधीको मुख्य भाग

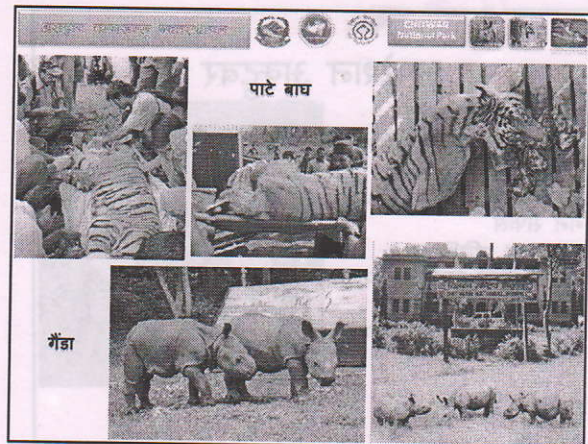
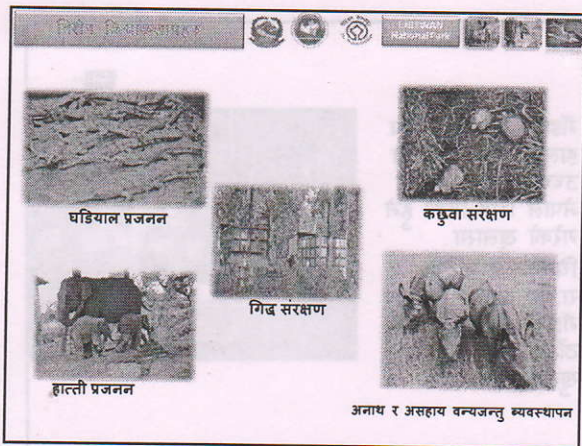
- ✓ एक सिङ्गे गैंडाको दोस्रो ठुलो संख्या
- ✓ पाटे बाघको प्रमुख बासस्थान

- ✓ महत्वपूर्ण पंक्षी क्षेत्र
- ✓ अति संकटापन्न घडियाल गोहीको वासस्थान

-
- Activities and Programs:
- वासस्थान संरक्षण र ब्यवस्थान
 - प्रजाति संरक्षण
 - अध्ययन अनुसन्धान
 - संरक्षण शिक्षा
 - मध्यवर्ती क्षेत्र ब्यवस्थापन
 - पर्यटन ब्यवस्थापन
 - चोरी शिकारी नियन्त्रण

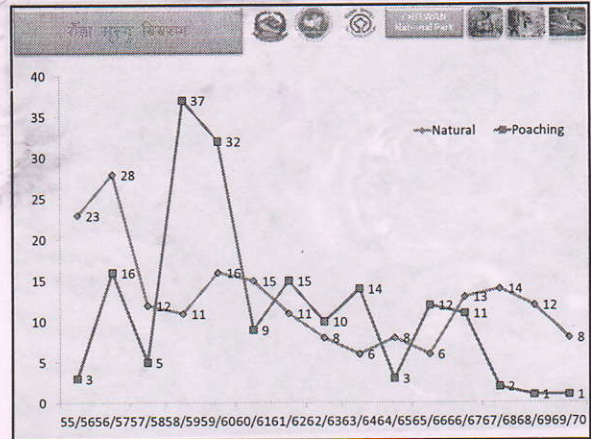

परिचाल / गिद्ध पक्षिमात्र केन्द्रको अवस्था

सि.नं.	विवरण	संख्या	केषियता
१	जम्मा गोही	६१५	
२	नदिमा छाइन योग्य	५० भन्दा बढि	
३	गिद्ध	५८	White Rumped Vulture (डेङुरे गिद्ध)

सन्सन्ध्या नदिमा छाडिपल्लो परिचाल गोहीको विवरण

सि.नं.	नारायणी नदि	राप्ती	काली नगडकी	सप्त कोशी	कर्णाली	बबई	जम्मा	केषियता
१	३९९	२६६	३५	९५	२६	६०	८८१	

आ.व.२०६८/०६९ मा मानिस पक्राउ विवरण

सि.नं	केश	पक्राउ मानिस संख्या
१	गैंडा	४२
२	चितुवा	४
३	रतुवा	४
४	बंदेल	१३
५	मगर गोही	५
६	निर बिरालो	३
७	माछा	२४
८	चित्तल	२
९	काठ	८४
१०	घाँसे	८८
११	अन्य	८
	जम्मा	२७७

आ.व.२०६८/०६९ मा बरामद भएका सामानहरूको विवरण

सि.नं	सामानको नाम	संख्या
१	ट्रक	१
२	गाडी	३
३	मोटरसाईकल	४
४	नेपाली रुपैया	४२०,०००/००
५	भारतीय रुपैया	३००,०००/००
६	भरुवा बन्दुक	१
७	१२ बोरको बन्दुक	४
८	बन्दुक	२
९	गोली	१

अपरेसन अक्टुबर

- ५ तह
- संरक्षणमा ईतिहास बनेको शिकारी देखि तिब्बतमा खाग बेच्ने सम्पूर्ण गिरोह पक्राउ गर्न सफल
- समाजका प्रतिष्ठित ब्यक्तिहरूको समेत संलग्नता
- खाग ओसारपसार गर्न महिलाहरूलाई प्रयोग गरेको खुलासा

कमश... क्रमश....

- गैंडाको खागको मुल्य हालसम्मकै सबैभन्दा उच्चतम ३५ लाखमा नेपाल भित्रै बिक्री हुने गरेको खुलासा
- चितवन र बर्दिया रा.नि. बाट मारिएका गैंडाको खाग एकै ठाँउमा लाने गरेको खुलासा ।

आ.व.२०६९।०७० मा मानिस पक्राउ बिवरण

सि.नं	केश	पक्राउ मानिस संख्या
१	गैंडा	९
२	बाघ	५
३	सुन गोहोरो	१
४	सालक	१
५	बँदेल	८
६	खरायो	२
७	माछा	२८
८	काठ	४७
९	अन्य	२२८
	जम्मा	३२९

निकुञ्ज गश्ती

- दैनिक (पैदल, गाडी, साइकल, हात्ती, डुङ्गा)
- स्वीपिङ तथा क्याम्पिङ
- धराप थाप्ने

सुराकी संजाल र सूचना आदानप्रदान

- स्थानीय सुराकी
- शिक्षक
- जि.व.का. र अन्य सरोकारवाला संस्था
- स्थानीय बासिन्दा: BZUC, CBAPU

संरक्षण शिक्षा

- युवा समूह
- विशेष दिन । कार्यक्रम
- गोष्ठी, सेमिनार
- BZUC, BZUG, CFUG
- बिध्यालय ईको क्लब

समन्वय र सहयोग

- फिल्डस्टर, सेक्टरस्टर, निकुञ्जस्टर, क्षेत्रीयस्टर र केन्द्रियस्टर
- सहयोगी तथा अन्य सरोकारवाला संस्था
- स्थानीय समुदाय

चोरी शिकार बिरुद्ध युवा जागरण कार्यक्रम

विद्यार्थीवर्गमा जनचेतना कार्यक्रम

मनुष्यको नाम	पुस्तकको नाम			पुस्तकको नाम			पुस्तकको नाम		
	०६८९९	०६९००	जम्मा	०६८९९	०६९००	जम्मा	०६८९९	०६९००	जम्मा
गैंडा मारी खास विक्री व्यवसाय	३४	५	३९	५८	५	६३	९	५	१४
खापको चोरी शिकार	०	२	२	०	२	२	०	३	३
अन्य वन्यजन्तु	६	९	१५	९	९	१८	१५	३७	५२
काठ चोरी निकानी	२६	११	३७	५	५	१०	५६	२३	७९
वन अतिक्रमण	२	०	२	०	०	०	२	०	२
विना अनुमति कुचैला	१	१	२	०	३	३	०	०	०
जम्मा	६९	२८	९७	६३	१५	७८	७२	६७	१३९

मानवीय क्षति :

वर्ष/काल	२०५५/५६		२०६६/६७		२०७७/७८		जम्मा	
	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते
हात्ती	१	२	२	१	६	०	१७	३
बाघ	०	३	४	३	५	३	९	९
मैया	२	८	२	१५	१	३	५	२६
पिन्दुवा	०	१	०	०	०	०	०	१
भानु	०	१	१	३	०	२	१	१४
बदिन	०	५	१	१	०	१	१	१२
जम्मा	११	२८	१०	२३	१२	१४	३३	६५

क्षतिको मूल्यांकन :

क्षति	०६६६७	०६७७८	०६८८९	०६९९०	जम्मा
मानव	१६९२९४२	२३०१६०१	१९४७१००	२३८१४००	८३२३०४३
पशुधन	१०८५६३०	४७६९००	२६७१००	१२२०००	१९५१६३०
घर गोठ	१५५००	७०८००	११५५००	४४०००	२४५८००
पशुधारण अन्न	४७४००	१३००००	५७८००	५०००	२४०२००
वाली	३७२६५०	१५७५००	१०३०००	४५०००	६७८१५०
जम्मा	३२१४१२२	३१३६८०१	२४९०५००	२५९७४००	११४३८८२३

- चोरी शिकार नियन्त्रणमा मजिब प्रयास**
- तालिम प्राप्त कुकुरको प्रयोग
 - मानव रहित विमान परिक्षण
 - कर्मचारीहरुको क्षमता बिकास
 - सिमापार बैठक

२०११ सालको समय घटनाहरू

- 'धुबे' नियन्त्रणका प्रयासहरू
- क्यामेरा ट्र्यापिङ

धुबे हात्ती

- २०६६ सालदेखि नै चितवन र आसपासका क्षेत्रबाट आकलङ्कुल भेटिन थालेको
- करीब ३५ बर्षको एकल भाले हात्ती
- मध्य नेपालको चितवनदेखि रौतहटसम्म र भारतको विहारको उत्तर पश्चिमी भागमा समेत विचरण गर्ने
- पहिलो मान्छे मारेको - २०६६/१०/२३ गते कसराको तत्कालिन गोरख बहादुर गणका सिपाही ऋद्धिविर दोड्लाई मारेको

कसरी धुबे नाम रहयो?

- भिम्ले पोष्टमा कार्यरत धुब नामको सिपाहीले बाटोमा भेटेको र मलाई नमानुंस् भनी लम्पसार परेपछि छाडेर हिडेकाले पोष्टका सबैले 'धुबे' नाम राखेको।
- त्यसअघि यसलाई कसरामा मारिएका रिद्धिविरको नाममा 'रिद्धिविज' र धेरै समयपछि भ्यालेन्टाईन डेमा टाईगर टप्समा आईपुगेकाले 'भ्यालेन्टिनो' भनी नाम राखिएको थियो।

के गन्यो धुवेले

- आक्रमणमा ०६६ सालमा १, ०६७ सालमा ३, ०६८ सालमा १ र ६९ सालमा (८+२) १० गरी जम्मा १५ (१३ +२) जनाको ज्यान गएको
- मारिनेहरूमा सबैभन्दा धेरै ६ जना माडिमा, जना बाराको सपही र कोल्वीमा, २ जना मेघौलीमा, १ जना कसरा तथा २ जना भारतमा
- ५० भन्दा बढी घरहरूको क्षति
- बासिनालि क्षतिको लेखाजोखा छैन
- टाईगर टप्स होटेलको 'शमशेरगज' नामक हात्तीलाई आक्रमण गरी मारेको

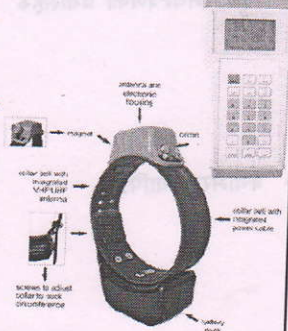
नियन्त्रण प्रयासहरू

- ०६९ भदौदेखि नियमित जस्तो माडिकेत्रका विभिन्न बस्तिहरूमा पसी जनधनको क्षति गर्न थालेपछि यसको निगरानी शुरु गरिएको थियो
- मंसिर १ गते चितवनका प्रमुख जिल्ला अधिकारीको संयोजकत्वमा बसेको सर्वदलीय बैठकले दीर्घकालिन रूपमा नियन्त्रणमा लिने सहमति भएको थियो
- करीब एक हप्ताको अथक प्रयासपछि मंसिर ६ गते भाग्यवश यस हात्तीलाई लड्याएर दाहा काट्न र घाँटीमा जि.पि.एस. सहितको रेडियो कलर लगाउने काम सफल भएको

नियन्त्रण प्रयासहरू

- हामीसँग हाल उपलब्ध यो जि.पि.एस. कलरले प्रत्येक आधा घण्टामा यो हात्ती गएको ठाँउको जि.पि.एस. (अक्षांश र देशान्तर) रेकर्ड गरेर राख्छ
- हात्तीको करीब १५० मि. को नजिकमा गएर डाटा डाउनलोड गरेर ल्याएपछि कम्प्युटरमा राखेर हात्ती कहाँ कहाँ गएको थियो हेर्न सकिन्छ।

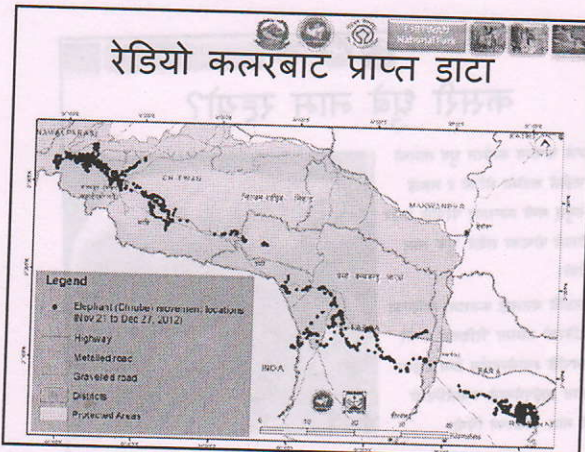

नियन्त्रण प्रयासहरू

- कलर लगाएको दुई दिनसम्म चितवनको बनकट्टा र धौवा क्षेत्रबाट यो हात्ती टुयाक भएको थियो
- त्यसपछि अनेक प्रयास गर्दा पनि निकुञ्जको कुनैपनि क्षेत्रमा यस हात्तीलाई करीब तीन हप्ताजति फेला पार्न सकिएन
- पछि डाटा डाउनलोड गरेर हेरेपछि मात्र यो हात्ती उक्त समयमा बाराको सपही र कोल्वी तथा भारतसम्म पुगेर त्यहाँ पनि मान्छे मारेको रहेछ भन्ने थाहा भयो

रेडियो कलरबाट प्राप्त डाटा

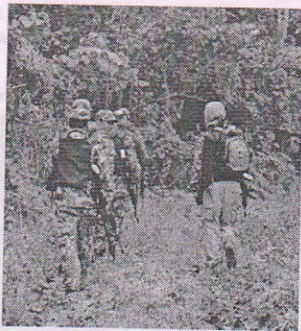
नियन्त्रण प्रयासहरू

- करीब २० दिनपछि चितवन क्षेत्रमा फर्किएको यो हात्तीले आफ्नो व्यवहार फेरि देखाउँदै घर भत्काउने, मान्छे मार्ने क्रम शुरु गर्‍यो।
- कुनै पनि उपायले काम नगर्ने ठहर भएपछि सर्वदलीय बैठकपश्चात पुस २ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय, चितवनबाट हात्ती मार्ने आदेश प्राप्त भएको थियो

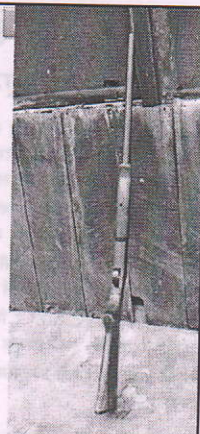
नियन्त्रण प्रयासहरू

- आदेशपश्चात निकुञ्ज, सेना तथा जैविक विविधता संरक्षण केन्द्रका प्राविधिकहरूको टोली दिन-रात यस हात्तीको ट्रयाकिङ्ग र हात्ती नियन्त्रणमा खटिएको छ

२०६९ पुस २ गते

- हात्ती मार्ने टोली परिचालन (निकुञ्ज, नेपाली सेना, हात्तीसार र जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र)।
- हात्ती वनकट्टा क्षेत्रमा रहेको। सांफ ६:३० बजे वनकट्टा हात्तीसारमा पोथी हात्ती भएको ठाउँमा आएको। लठ्याउन एकैपटक २ डार्ट (m-99 10mg र ACP 25mg) हान्दा १ डार्ट मात्र लागेको। (डार्टको असर ३ घण्टा मात्र रहने)।
- बेलुका ९:४५ मा माडीको सेरुवामा एक घर भत्काएर धान खाएको, फायरिङ गरी हात्ती धपाएको।
- राती २ बजेसम्म (२०६९/१३ विहान) माडी क्षेत्रमै हात्ती रहेको।

नियन्त्रण प्रयासहरू

नियन्त्रणका लागि खटिएका कर्मचारी र हात्तीहरू

- १८ वटा हात्ती
- ४० जना निकुञ्ज कर्मचारी
- हरेक पोष्टका सेना र गणबाट ३२ जनाको विशेष टोली
- राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषका ७ जना

नियन्त्रण प्रयासहरू

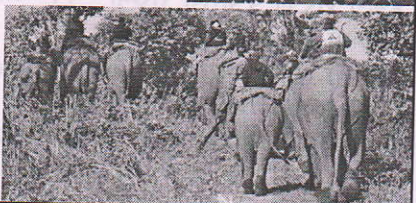
तीनवटा टोली बनाई निम्न स्थानहरूमा खटिएको

- वनकट्टा
 - पोष्ट/हात्तीसार
 - मचान (संचारको लागि)
 - पाण्डवनगर
- सुकीभार
- टाईगर टप्स

नियन्त्रण प्रयासहरू

- हात्ती परिचालन
 - अग्लो घाँसे मैदान र वन क्षेत्रमा
 - ट्रयाकर, डार्ट टोली र सेनासहित
- पैदल
 - हात्ती जान नसक्ने चुरे क्षेत्रमा
- गाडीमा
 - रोड भएको क्षेत्रमा

एम्बुसिङ्ग र पहिलो फायर (पुस ४ गते)

- सेनाले टाईगर टप्स हात्तीसारमा एम्बुसिङ्ग गरेको (३ र ४ गते)
- पुस ३ गतेदेखि नै हात्ती सुकीभार क्षेत्रमा रहेको, बेलुका टाईगरटप्सको हात्तीसारमा आएको तर फायर गर्न नसकेको
- पुस ४ गते सुकीभार र सुरुङ्खोला क्षेत्रमा निरन्तर ट्रयाकिङ्गमा रहेको
- बेलुका ३ बजेतिर टाईगर टप्स क्षेत्रमै टाईगर टप्सकै पोथी हात्ती 'पवनकली' लाई बोलाउन लगाई सेनाको रेन्जभित्र न्याईएको।
- सेनाले साँझ ५:४५मा फायर गरेको तर हात्ती भागेको
- फायर गरेको ३ घण्टापछि बुढीराप्ती घोल (सुकीभार क्षेत्र)मा फेला परेको र रातभर नियमित ट्रयाकिङ्ग गरिएको

दोश्रो फाएर (पुस १२ गते)

- ४ गतेदेखि नै हात्तीलाई रेडियो कलरमार्फत चौबिसै घण्टा ट्र्याकिङ् भैरहेको, सेनासहितको टोलीले पिछा गरिरहेको तर २८ फिटसम्म अग्लो ढड्डी घाँस र झाडिका कारण फाएर गर्न सम्भव नभएको
- १२ गते बिहान हात्ती देवीतालको दक्षिणमा भेटिएको, पैदल पिछा गरी डार्ट या फाएर गर्ने प्रयास गरिएको तर सफल नभएको।
- पिछा गरेर फाएर असम्भवजस्तै भएपछि यसले प्रयोग गरेको रुटको विश्लेषण गरी गौंडो कुरेर एम्बुसिङ्ग गर्ने नीति लिइएको।
- यो हात्ती फर्कने रुट राप्ती र रिउ खोलाको दोभानमा सेनाको र डार्टको एम्बुस दुईठौंउमा राखेको, अर्को एम्बुस भिम्लेपोष्ट नजिक राखेको
- बेलुकी ५:३३ मा हात्ती एम्बुसमा आएको, डार्ट गर्न सम्भव नभएको र सेनाद्वारा फाएर भएको।

दोश्रो फाएर (पुस १२ गते)

- १७ मिनेटमा ३ कि.मी. दुरी पार गरी भिम्लेको अर्को एम्बुसनेर पुगेको तर छलेर पूर्वतर्फ लागेको। १३ गते बिहान १२:३० बजेसम्म ट्र्याक भएको।
- १ दिनसम्म ट्र्याकिङ्को रेज्जमा नभेटिएको तर निरन्तर खोजी भैरहेको।
- १४ गते बेलुका ३ बजेतिर बगाई क्षेत्रमा फेरि ट्र्याकिङ्को रेज्जमा भेटिएको

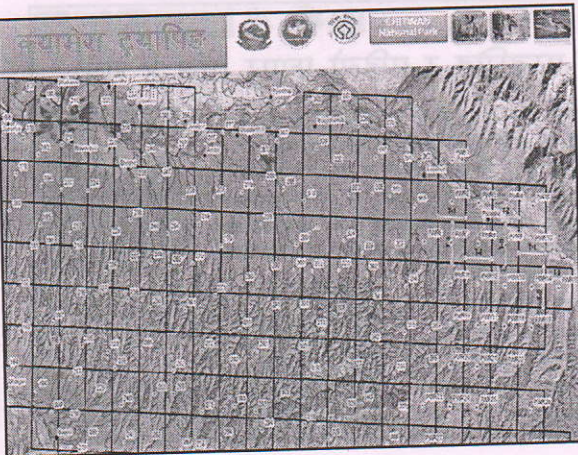
मुख्य उपलब्धिहरु

- मंसिर ४ गते टाईगर टप्स क्षेत्रमा डार्ट भएको (जाईलाजिन - १५०० mg)
- मंसिर ६ गते राती २ बजे जाईलाजिन (१००० mg) को डार्ट र बिहान तीनवटा M99 को डार्ट ६:३० (६ mg), ७:३० (७ mg) र ८:३० (७ mg) मा
- दाहा काटी रेडियो कलर गरिएको
- पुस २ गते एकचोटि डार्ट गरिएको
- पुस ४ गते सेनाद्वारा पहिलोचोटि फाएर
- पुस १२ गते दोश्रो चोटि फाएर
- हात्ती निरन्तर ट्र्याकिङ् भैरहेको।

हाल धुवेको अवस्था

- २०६९।०९।१५ गते दिउँसो १२ बजे देखि सम्पर्क बाहिर ।
- २०६९।१०।२४ गते निर्मलवस्ती क्षेत्रमा धुवेमा लगाईएको रेडियोकलर फालिएको अवस्थामा फेला परेको ।
- धुवे हात्ती हालसम्म देखा नपरेको ।

- ब्लक संख्या - ४
- ग्रिड संख्या - ३६५
- ग्रिड साईज - २ कि.मी. * २ कि.मी.
- प्रति ग्रिड क्यामेरा संख्या - १ जोडा
- प्रयोग भएको क्यामेरा संख्या - १२० जोडा
- क्यामेरा राखिने रात - १५ रात
- क्यामेरा ट्र्यापको साथसाथै Line transect र Occupancy Survey पनि गरिनेछ ।
- हालसम्म २ ब्लकमा कार्य सम्पन्न भईसकेको ।

पर्यटक विवरण			
क्र.सं.	आ.व. ०६८१०६९	आ.व. ०६९१०७९	कैफियत
१	१२०७३६	१०७०१९	

राजस्व विवरण			
क्र.सं.	आ.व. ०६८१०६९	आ.व. ०६९१०७९	कैफियत
१	७४९८७५६७	१२३४५६७८	

संरक्षणका चुनौतीहरू

- वन्यजन्तु मानव द्वन्द
- नदि कटानको क्षतिपुर्ति
- माध्यवर्ती क्षेत्रको बजेट निकास नहुनु
- वासस्थान अतिक्रमण

